

Vidéki gazdaságok a közgazdaságtani irányzatok keresztmetszetében

VÁSÁRY VIKTÓRIA

Kulcsszavak: területi, ökológiai és intézményi közgazdaságtan, vidékfejlesztés.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A vidéki térség összetett, sajátos jellemzőkkel bíró gazdasági, társadalmi és természeti egység. Ugyanakkor a téregységek heterogenitása rendkívül szembetűnő.

A vidéki gazdaságok problémáinak megoldása, nehézségeinek felszámolása gazdasági, társadalmi és környezeti értelemben szükségessé teszi azok elméleti szintű vizsgálatát, teoretikus absztrakcióját is.

Új koncepciók kialakítása és a vidéki gazdaságok működésének adekvát elméleti értelmezése egyrészt interdiszciplináris megközelítést igényel, másrészt – a közgazdaságtan keretein belül – a különböző jelenségek analízise és magyarázata feltételezi a tér-, a környezeti és az intézményi közgazdaságtan eszközeinek együttes használatát.

Az integrált vidékpolitika keretében megfogalmazott célok, melyek különböző célzott és „személyre szabott” intézkedések végrehajtásával valósítandók meg, általában nem teljesíthetők egyszerre, tekintettel arra, hogy ezek a célok sok esetben egymással többé-kevésbé versenyző célok. Ezért döntést igényel, hogy melyik cél élvez magasabb prioritást: a gazdasági vagy a környezeti célok megvalósítása. A maximalizált eredmény innovatív gondolkodásmódot, innovatív, esetenként kreatív szakpolitikai megközelítést tesz szükségessé annak érdekében, hogy a kompetitív gazdasági teljesítmény és az ökoszisztémák túlélése között megtalálják az arany középutat.

A KAP-reform ismeretében a 2. tengely vonatkozásában elmondható, hogy a 2013 utáni időszakban a vidékfejlesztési politika többé-kevésbé hordozza a fent vázolt paradigma jegyeit. Az uniós szintű közös stratégiai keret és a nemzeti szintű partnerségi megállapodások révén a vidékfejlesztési és egyéb politikák jobb összehangolására kerül majd sor. A tagállamok és a régiók az intézkedések uniós szinten meghatározott menüjéből választva saját igényeikhez szabhatják többéves programjaikat, a lehető legjobban kiaknázva ezzel saját vidéki térségeik adottságait és a korábbinál jóval nagyobb mértékben hozzájárulva az éghajlatváltozás elleni küzdelemhez.¹

BEVEZETÉS

Az EU nemzetgazdaságainak egészét vizsgálva – alapvetően a gazdasági növekedéssel, az abból következő felzárkózással, illetve konvergenciával összefüggésben,

melynek megvalósítása *fő integrációs célkitűzés* – a vidéki gazdaságok² jelentősége vitathatatlan. Ma már egyértelmű, hogy a pusztán szektorális megközelítés nem elég sikeres akkor, ha a régió teljesítményének

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00694/11) támogatásával készült.

² Vidéki gazdaság (*rural economy* az angolszász szakirodalomban) az OECD vagy az Európai Bizottság tipológiájában szereplő vidéki területek gazdasága, amely mezőgazdasági és nem mezőgazdasági tevékenységeket egyaránt magában foglal (további értelmezéseket lásd *Marnini – Mooney, 2005*).

(a lakosság életszínvonalának) fokozásáról és stabilizálásáról van szó.

Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy hogyan működnek a vidéki gazdaságok³ és hogyan érhető el azokban gazdasági növekedés, a közgazdaságtan vonatkozásában a tér-, a környezeti és az intézményi közgazdaságtan, illetve egyéb irányzatok (pl. viselkedés-gazdaságtan) eszközeinek együttes használatát igényli. Jelen elemzés terjedelmi okokból ez utóbbira már nem tér ki. (További összefüggések feltárása interdiszciplináris – pl. agrár-, környezet-, társadalomtudományi – megközelítést igényel, amely azonban e cikkben túlmutató elemzésnek tekinthető.)

A kutatás módszertanát a közgazdasági elméleti irányzatok rurális térségek szemszögéből elvégzett analízise és az abból levonható következtetések fejlesztési megközelítést formáló szintézise adja.

VIDÉKI TERÜLETEK TÉRGAZDASÁGTANI MEGKÖZELÍTÉSBN

A vállalatok térbeli elhelyezkedésével, az üzemek optimális helyének meghatározásával a telephelyelmélet foglalkozik, melynek úttörője Johann von Thünen. Az izolált állam a mezőgazdasággal és a nemzetgazdasággal való kapcsolatában (1826) című művében kijelentette, hogy az agrártermelésben térbeli rend alakul ki azáltal, hogy a piacot jelentő város körül gyűrű alakú zónákban, azaz az azonos (talaj-) adottságú területeken diverzifikálódik a mezőgazdasági termelés. A diverzifikációra oly módon kerül sor, hogy a várostól/felvevő piactól távolodva csökken a gazdálkodás intenzitása.

Thünent követően, az 1900-as évek elejétől középpontba került az ipari telephelyek kiválasztását leíró elméletek kidolgozása.

A neoklasszikus modellek megalkotói között Weber (1929) a költségminimalizálási iskola meghatározó alakjaként a termelési oldal költségeiből (szállítási költség, bérköltség, agglomeratív előnyök, azaz ipari klaszterek) indult ki, és bevezette az isodapan-vonal fogalmát (azonos szállítási költséget megjelenítő pontokat összekötő vonal).

A bevételmaximalizálási (piacterület) modell alkotja a másik nagy csoportját a neoklasszikus modelleknek, melyben előtérbe kerül, hogy a kereslet térbeli dimenzióval is rendelkezik. Az iskola kiemelkedő képviselője Hotelling (1929) és Lösch (1954). Utóbbi összekapcsolta a vállalkozások térbeliségét és a piaci folyamatok időbeliségét.

A két neoklasszikus iskolát integráló Greenhut (1959) rendszerezte a telepítő tényezők viszonyrendszerét, Isard pedig Lösch modelljét csiszolta tovább, felhasználva a népsűrűségi adatokat, illetve rámutatva arra, hogy a telepítő tényezők összefüggő rendszerében bármely elem változása az ideális telephely térbeliségének megváltozását eredményezi.

A neoklasszikus elméletek gyakorlati alkalmazhatóságának nehézségei (pl. a jogi, tulajdoni vonatkozások figyelmen kívül hagyása) az 1950-es években életre keltették azt a szemléletet, hogy döntési modellek segítségével azt a területet kell kiválasztani, amelyen belül a termelés hosszabb távon is kifizetődő.

Isard (1956) lényeges megállapítása ugyanakkor ma is hangsúlyozandó: a telephelyek tekintetében nem lehet időtlen optimumról beszélni. A gazdaság térbelisége állandóan változik, folyamatosan megújul a tevékenységek térbeli elrendeződése. Ebből kiindulva a vizsgálatok középpontjába az alkalmazkodási folyamat helyezendő. Az

³ A vidék az a hely, ahol az ember és a természet találkozik, kölcsönhatásba lép egymással és kölcsönösen formálja egymást. A vidék ma már nem csupán a termelés helyszíne, sokkal inkább a fogyasztásé (gondoljunk például a rekreációs igényekre).

alkalmazkodást befolyásoló külső tényezők között megjelenik: a technológiai fejlődés, a kommunikációs technika, kormányzati tevékenység – szabályozási aktivitás (a mezőgazdasági szektor vonatkozásában jelenleg kifejezett figyelemmel a KAP-intézkedések reformjára), piaci kapcsolatok. (E tényezők együttes hatásának eredményeképpen változnak az árviszonyok.) Belső tényezők között figyelembe kell venni a vállalat (mezőgazdasági vállalat is) életciklusát és a szervezeti változást.

Napjainkban a *térgazdaságtani/regionális gazdaságtani tételek* egyre nagyobb szerepet kapnak a mainstream közgazdaságtan elméletei mellett. A regionális gazdaságtant, a nagy elődök továbbfejlesztett elméleteit vagy újonnan kialakított tételeit részletesen tárgyalják kortárs külföldi és hazai szerzők is, például *Fujita – Krugman – Venables, 2001; Combes – Mayer – Thisse, 2008; Capello, 2006; Lengyel – Rechnitzer, 2004; Illés, 2008; Varga, 2006; Armstrong – Taylor, 2000; Ács – Varga, 2000* stb. (1. táblázat).

A regionális gazdasági növekedést az 1980-as évektől az *endogén neoklasszi-*

kus növekedési irányzatok magyarázták. *Ezek szerint a termelékenység javulása nagymértékben függ a technológia fejlődésétől, az innovációpolitikától és a humán tőke javulásától. Az 1990-es évektől különböző heterodox irányzatok értelmezték a globalizáció felerősödésével kialakult új gazdasági-társadalmi helyzetben rejlő növekedési lehetőségeket. Az új gazdaságföldrajz és az endogén növekedési modell elméleti argumentációira alapozva a területi függőség jelensége társításra került a regionális hatásokon átnyúló externalitások meglétével (Fingleton et al., 2006). Napjainkban azok az endogén növekedési területi irányzatok dominálnak, amelyek a térség versenyképességének javítását helyezik középpontba. Az endogén (térségen belüli) adottságok – térbeli elhelyezkedés, elérhetőség, településszerkezet, agglomerációs előnyök, növekvő mérethozadék, tudástőke – régióként eltérőek, így azok egyedi növekedési pályát eredményeznek (Capello, 2008; Ács – Varga, 2000; Minerva – Ottaviano, 2009; Lengyel, 2012).*

A fenntartható regionális innovatív fejlődést *Stimson, Stough és Nijkamp (2011,*

I. táblázat

A regionális gazdasági növekedés főbb közgazdaságtani irányzatai

Elméleti szempontok	Keynesi irányzat	Neoklasszikus (exogén) irányzat	Neoklasszikus (endogén) irányzat	Neoklasszikus (heterodox) irányzat	Területi irányzat
Időszak	1960-as, 1970-es évek	1960-as, 1970-es évek	1980-as, 1990-es évek	1980-as, 1990-es évek	1990-es, 2000-es évek
Gazdasági növekedés értelmezése	Jövedelmek és foglalkoztatás növekedése	Termelékenység és az életszínvonal javulása	Termelékenység és az életszínvonal javulása	Versenyképesség javulása	Versenyképesség javulása
Növekedési tényezők	Kereslet (fogyasztás, beruházások, közkiadások)	Tényezőellátottság és termelékenység	Termelékenység növekedésének endogén mechanizmusai (technológiai fejlődés)	Nem hagyományos tényezőellátottság (infrastruktúra, innováció, elérhetőség)	Endogén területi elemek
Elméleti alapok	Exportbázis elmélet, kumulatív okság elmélete	Régiók közötti tényezőáramlás	Makroökonómiai endogén növekedési elméletek	Növekedési potenciál elméletek	Kistérségi endogén növekedési elméletek

Forrás: Lengyel, 2012

10-11. o.) a termelő tőkével (munka, tőke), a humán tőkével (munkaerő minősége, képességek), a társadalmi tőkével (interakció, kommunikáció, üzleti hálózatok), a kreatív tőkével (vállalkozó készség, innovatív előrelátás) és az ökológiai tőkével (élhető környezet, tiszta levegő és víz, rekreációs lehetőségek) magyarázzák.

A regionális gazdaságtan megállapításai szerint a következő térszerveződési szintek különböztethetők meg: szupranacionális gazdaság, nemzetgazdaság és regionális/lokális gazdaság.

Egy-egy regionális vagy lokális gazdaság jellege szerint városi (akár városregió formájában) vagy vidéki.

A *vidék* a természeti, gazdasági és társadalmi tér speciális jellemzőkkel bíró, rendkívül összetett egysége. Ugyanakkor az egyes téregységek heterogenitása természeti, társadalmi, gazdasági szempontból is szembevetődő.

A vidéki területek közös jellemzői a következők: elszórtan élő lakosság, gyakran mezőgazdaságra alapozott gazdaság, nagyobb távolság a fő városi központoktól (magas tranzakciós költségek), a fő szolgáltatások hiánya. Ezek a jellemzők alapozzák meg a vidékfejlesztés szükségességét, hiszen a vidékfejlesztés újból életre kelti a vidéki területeket, reprodukálja az erőforrásokat. A vidékfejlesztés célja⁴ lehet az elvándorlás megakadályozása, a szegénység elleni küzdelem, a foglalkoztatás növelése, az esélyegyenlőség támogatása a mezőgazdaságban és egyéb szektorokban is.

Az Európai Unióban a *vidéki területek* meghatározására elsősorban az *OECD terminológiáját* használták. Az Európai Bizottság 2010-ben az OECD által korábban használt módszertanok változatait felhasználva új tipológiát vezetett be.

A rendelkezésre álló 2009. évi adatok

alapján elmondható, hogy az EU27-ben a terület 57%-a alapvetően vidéki (NUTS 3-as szinten, EU15 és EU12 csoportosításban az alapvetően vidéki térségek aránya közel azonos, 56, illetve 59%), és az ott élők száma adja a népesség 24%-át. Az EU egészében ezek a térségek generálták a hozzáadott érték 17%-át és a foglalkoztatás 22%-át, az új tagállamokban az előbbinél 29, az utóbbinál 36%-os hozzájárulásról volt szó (1. ábra).

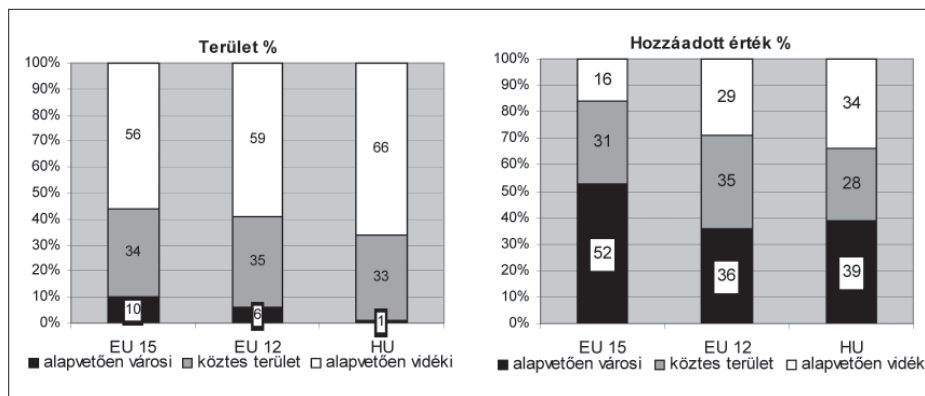
Az alapvetően vidéki térségekben az elsődleges szektor teremti elő a hozzáadott érték 3,9%-át (illetve még ennél is többet, ha az élelmiszeripart is figyelembe vesszük). Itt a mezőgazdaság szerepe kifejezetten jelentős lehet, és nem csupán közvetlenül, hanem addicionális gazdasági tevékenység generálása révén közvetve is. Különösen erős előreható kapcsolatok állnak fenn az élelmiszer-ipari feldolgozó üzemekkel, hotelekkel, vendéglátóegységekkel és valamennyi szektorral, amelyeknek további kapcsolódási pontjai vannak a vidéki gazdaság többi részével (*EB, 2011; EB, 2012*).

Európa természeti, társadalmi és gazdasági tekintetben is rendkívül heterogén országai, régiói között mutatkozó diszparitások a versenyképesség kulcssténnyezőinek strukturális hiányosságaiából, a nem kielégítő tőke- és humán erőforrás-ellátottságból, az innovatív kapacitás, a kreativitás hiányából, a vállalkozások rendelkezésére álló támogatások nem kellően hatékony felhasználásából, illetve a természeti (környezeti) tőke eltérő szintjéből fakadnak.

A diszparitások felszámolása érdekében a lemaradó régiókban fokozni szükséges a gazdasági növekedést (*Elekes, 2011*), támogatni kell a felzárkózást és a konvergenciát. A konvergencia üteme az utóbbi néhány évtizedben viszonylag állandó volt. A csatlakozás után a felzárkózási folyamat

⁴ Az EU vidékfejlesztési politikájának 2007 és 2013 között 3 tematikus tengelye volt: a versenyképesség fokozása a mezőgazdasági és erdészeti szektorban, a környezet és a vidék állapotának javítása, a vidéki területeken élők életminőségének növelése és a vidéki gazdaságokban folytatott gazdasági tevékenységek diverzifikációja.

I. ábra
Területi és hozzáadottérték-megoszlás a régi és az új tagországokban, valamint Magyarországon

Forrás: EB, 2012; EB, 2013 alapján saját szerkesztés

kifejezetten felgyorsult, ugyanakkor a legutóbbi pénzügyi és gazdasági válság gyenge potenciális növekedést eredményezett, és továbbra is csak hosszabb távon történő helyreállást feltételez (lásd például *Halmai – Vásáry, 2010*).

A vidéki térségek különbözőségéből adódóan azok növekedési teljesítménye is eltérő. Egy *Sassi és Pecci (2008)* által elvégzett elemzés azt mutatja, hogy a konvergencia sebessége csökkent, és az EU15 EU27-hez viszonyított konvergenciájának paramétereit tekintve a minimum és a maximum értékek közötti különbség nő. A regionális térbeli egymásrautaltságot figyelembe vevő empirikus analízisük hangsúlyozta, hogy az új tagországok területi egységei között divergencia, illetve lassabb felzárkózás figyelhető meg.⁵

A vidéki Európában a regionális differenciálódás többszörös folyamata figyelhető meg. A térbeli különbségek öt szélsőséges pólussal jellemezhetők (*van der Ploeg et al., 2008*; 2. ábra)

A pólusok a következők:

– magas szintű és intenzív specializációval jellemezhető specializált mezőgazdasági terület;

– periférikus terület, ahol a mezőgazdaság kisebb szerepet játszik, vagy ahol a mezőgazdaság szerepének csökkenése a lakosság elvándorlásához vezet;

– új vidéki terület, ahol a mezőgazdaság elsődleges szerepe a multifunkcionális szolgáltatások nyújtása, és ahol a mezőgazdaság egybefonódik a regionális gazdasággal;

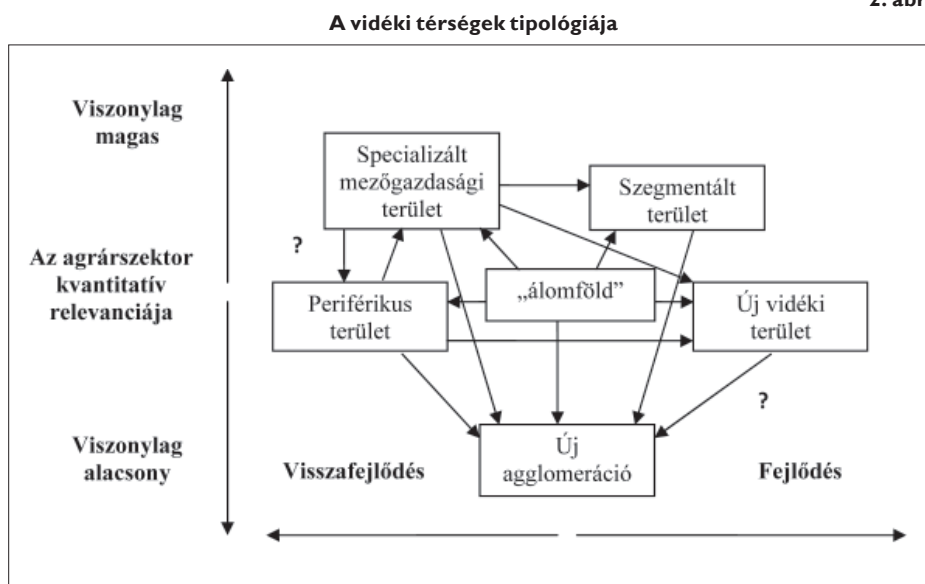
– szegmentált terület olyan specializált szektorokkal (mezőgazdasági vagy egyéb), amelyek széles körű szolgáltatásokat, termékeket kínálnak;

– új agglomeráció, amely erősen kötődik a városi gazdaságokhoz, és ahol jelentősen csökken a mezőgazdaság jelentősége;

– továbbá a fenti csoportosításon kívül esik az „álomföld” kategóriája, amely alatt olyan helyek értendők, amelyek kedveltek és sokak által látogatottak például az év

⁵ *Sassi és Pecci* elemzése megerősítette a mag-periféria modellt. A regionális problémák aszimmetrikus jellegét magyarázza a földrajzi közelség és az a gazdasági folyamat, amelynek gyökerei a csatlakozás előtti időszakban és az integrációs folyamatból erednek. Egy másik, *Gutierrez és Sassi (2011)* által írt tanulmány rávilágít arra, hogy a „konvergenciát és területi függőséget alátámasztó bizonyíték különösen abban az esetben kerül felszínre, ha a becslések térbeli panelmodellekre vonatkoznak, míg a térbeli heterogenitás hatásai és a konvergenciaklubok jelenléte a földrajzilag súlyozott regressziós megközelítésben érhetőek tetten”.

2. ábra

Forrás: van der Ploeg et al., 2008

bizonyos időszakában (nyáron), de kevesek keresik fel az év többi részében.

VIDÉKI TERÜLETEK ÖKOLÓGIAI GAZDASÁGTANI MEGKÖZELÍTÉSBN

Az ökológiai közgazdaságtan keretében a gazdasági rendszereket azok környezetbe történő beágyazottságának figyelembevételével szükséges értelmezni. A 3. ábra a gazdasági folyamatok belső és az ökológiai folyamatok külső körforgását illusztrálja.

A környezet „forrásfunkciójából” adódóan különböző nyersanyagok és szolgáltatások állnak az emberek rendelkezésére. A forrásfunkció romlását az erőforrások kimerítése (nincs idő regenerációra) és a szennyezés okozza. A környezet „elnyelő funkciója” azt jelenti, hogy az emberi aktivitásból adódó hulladékokat abszorbeálja és ártalmatlanítja (Harris, 2006).

Különböző „hagyományos” növekedési elméletek szerint a gazdasági növekedést a tőke, a munka és a teljes tényező termelékenység határozza meg.

Ugyanakkor az ökológiai közgazdaságtan

három addicionális tényezőt is figyelembe vesz. Olyan tényezőket, amelyek mind a vidéki, mind a városi régiókban rendkívül heterogének:

- *Energiaellátás:* Az 1990-es években a GDP egy egységére jutó energaintenzitás általában csökkent az OECD-országokban, de az energiahatékonyság javulásának jelenlegi rátája nem elegendő ahhoz, hogy az egyéb tényezők által megnövelt energiafelhasználáson úrrá legyen. Az energiafelhasználást és a kapcsolódó légszennyezést, üvegházhatású gázok kibocsátását a jövőben indokolt még inkább szétválasztani a gazdasági növekedéstől.

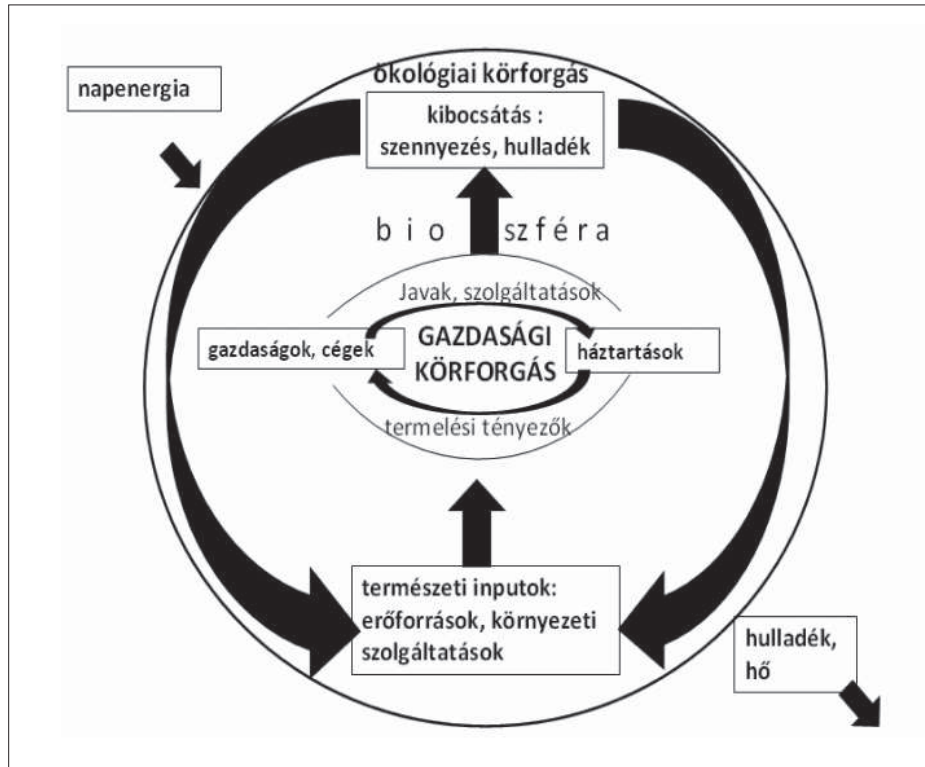
- *Természeti tőke* (föld, természeti erőforrások): Bizonyos területeken a természeti tőke eróziója fenyeget (pl. a biodiverzitás csökkenése révén).

- *A környezet abszorpciós kapacitása.*

A gazdasági növekedés és az ökoszisztéma közötti egyensúly biztosításának igénye életre hívta a fenntartható fejlődés koncepcióját. „A gazdasági fejlődés azon formái, amelyek inkább megőrzik, mint-hogy pusztítsák a környezetet, magukba

3. ábra

Tágabb összefüggésben vizsgált körforgás

Forrás: Harris, 2006

foglalják a megújuló energia használatát, az organikus és alacsony inputot igénylő mezőgazdaságot, és az erőforrásokat megőrző technológiákat.” (Harris, 2006) A gazdasági növekedés és a manapság sokat vizsgált klímaváltozás között is szoros összefüggés van. A klímaváltozás különböző hatást gyakorol az egyes vidéki térségekre: a mezőgazdaság, az infrastruktúra, a humán-, növény-, állat-egészségügyi helyzet, a vízminőség és a rendelkezésre álló víz mennyisége (a nagy vízmennyiség okozta stressz Európában 2070-re a jelenlegi 19%-ról 35%-ra emelkedhet – ez fokozhatja a mitigációs nyomást), az eltűnő ökoszisztémák, beleértve a tengeri ökoszisztémákat is, a biodiverzitás csökkenése tekintetében. Igen fontos figyelmet

szentelni annak a ténynek, hogy a legtöbb ökoszisztéma által biztosított szolgáltatás és a biodiverzitás a közjavak kategóriájába tartozik, így a társadalom hajlamos azok túlfogyasztására (Kumar, 2010).

A vidéki gazdaságokban a klímaváltozás negatív hatásainak és a kapcsolódó konfliktuskonstellációknak (4. ábra) a kezelése olyan integrált és interdiszciplináris megközelítést igényel, melyben a mezőgazdaság szerepe és lehetőségei kiemelkedő fontossággal bírnak. Ez azzal az állítással magyarázható, hogy a mezőgazdaság nem csupán elszennvedője a klímaváltozásnak, de egyben annak kiváltója is. Az éghajlat alakulását (különösen a csapadék mennyiségét, a folyóvizek vízhozamát, az üvegházhatású gázok megkötését és tárolását)

nagymértékben befolyásolják a mezőgazdasági tevékenységek. Épp ezért a mezőgazdasági szereplők azon „eszközeinek” figyelembevétele és célzott használata, melyekkel pozitív hatást lehet elérni, kiemelt fontossággal bír.

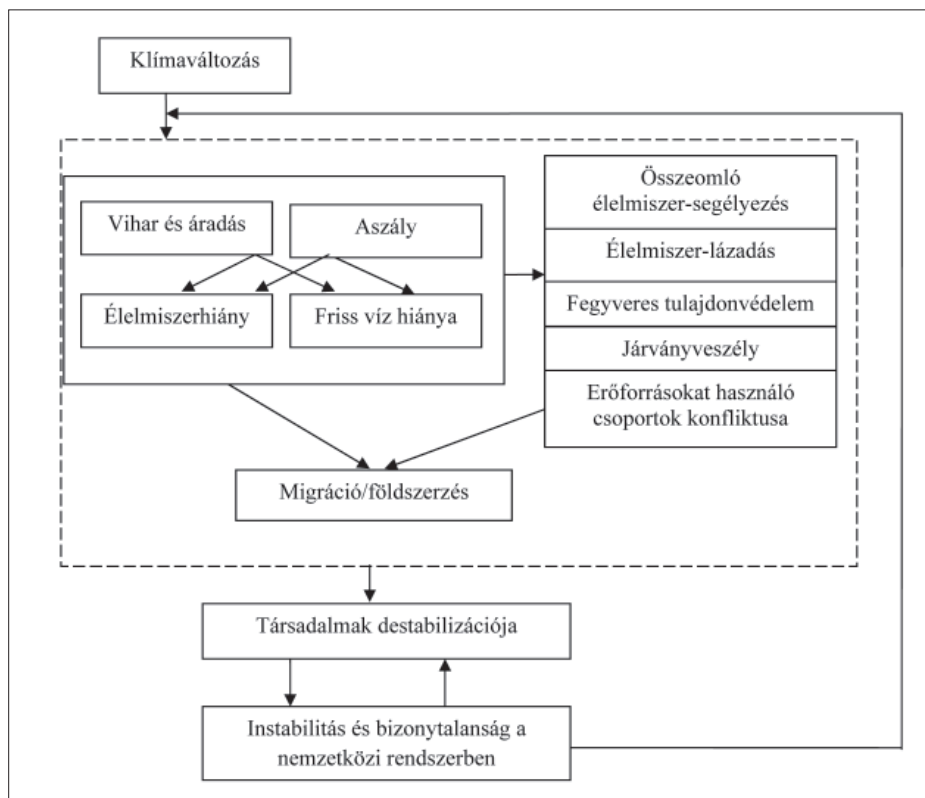
Az is aláhúzást igényel, hogy a mezőgazdasági szereplők klímaváltozásra mint új kihívásra adott egyéni, autonóm adaptációs reakciói átfogó ellenőrzést és szükség esetén jól megtervezett beavatkozást igényeljenek a szupranacionális, valamint nemzeti intézményi rendszertől.

A klimatikus hatások az Európai Unió egyes régióiban drámai frissvíz-hiányhoz vezethetnek. E krízis belső, tagállamok kö-

zötti és az EU országain túlmutató gazdasági, társadalmi konfliktusokat eredményezhet, felerősítve a különböző vízkészletekhez hozzáférő felhasználók versenyét. Bizonyos körülmények között a konfliktusok kiéleződhetnek. *A klímaváltozáshoz kapcsolódó egyéb hatások, mint például az élelmiszerhiány, a szélsőséges időjárási viszonyok – viharok és árvizek –, valamint a migráció, továbbá ezek együttes megjelenése szintén olyan konfliktuskonstellációkat alakíthatnak ki, amelyek európai és nemzetközi szinten is destabilizációhoz vezethetnek. Természetesen az EU-nak azt a helyzetet is kezelni szükséges, ha a világ egyéb országaiban alakulnak ki krízisek, melyeknél*

4. ábra

Konfliktuskonstellációk mint a nemzetközi destabilizáció kiváltó tényezői

Megjegyzés: konfliktuskonstellációk a szaggatott vonalú dobozban

Forrás: EB, 2009b alapján, kiegészítve

a tovagyrűző hatások válaszreakciókat, beavatkozást igényelnek (4. ábra).

Az éghajlati változás negatív hatásainak csökkentése, továbbá pozitív irányú változások elérése érdekében megoldást igényel a közjavak, a negatív és pozitív externáliák előmozdítása. A piaci szereplők akkor képesek, illetve hajlandók a klímaváltozás szempontjából is szükséges tevékenységre, ha a közjavak többlétféle fordításai finanszírozásra kerülnek.

VIDÉKI TERÜLETEK INTÉZMÉNYI KÖZGAZDASÁGTANI MEGKÖZELÍTÉSBN

Az intézményi közgazdaságtan keretében a gazdasági növekedést (felzárkózás ütemét) meghatározó termelési tényezők mennyisége és minősége mellett *kulcsfontosságú szerepe van az intézmények jellegének és minőségének*. A piacbarát, a versenyt akadályozó, meggátoló korlátokat felszámoló, a vállalkozások fejlődését elősegítő, a versenyt ösztönző intézmények dominanciája ugyanis hozzájárulhat a gazdaság teljesítményének növeléséhez. A piacgazdasági elvek működését elősegítő intézmények adott országban/régióban hozzájárulnak a reálgazdasági szféra szükségleteinek kielégítéséhez. *A szabályozási, illetve intézményi feltételek korlátozzák vagy támogatják a reálgazdasági feltételek alakulását, elősegítve a hosszú távú versenyképességet*. A reálgazdasági szféra versenyhátránya ellensúlyozható szabályozási, intézményrendszeri reformokkal (Solt, 2007).

Az intézményi közgazdaságtanban eltérő megközelítések jelennek meg attól függően, hogy a régi, az új vagy a neoklasszikus intézményi közgazdaságtanról van-e szó. A régi intézményi közgazdaságtan az informális intézmények szerepét hangsúlyozza. Képviselői azt állítják, hogy az intézmények társadalmi és közgazdasági értelemben nem szükségképpen hatékonyak. A tisztán

neoklasszikus elmélet szerint az egyetlen allokációs mechanizmus, az egyetlen intézmény a piac, és azon kívül minden egyéb gátolja a gazdasági teljesítményt (Tridico, 2004). Az új intézményi közgazdaságtan szoros kapcsolatban áll a neoklasszikus közgazdaságtannal, ami az egyéni teljesítmény maximalizálására és a határelemzésre helyezi a hangsúlyt. Ezzel egyidejűleg tekintetbe veszi a tranzakciós költségeket, az információs problémákat és a korlátozott racionalitást. Az intézmények azt képviselik, hogy a különböző gazdaságok hogyan birkóznak meg a piaci zavarokkal és azok hatásaival. A *Stern-jelentés* szerint a legnagyobb piaci zavar eredményezte a már említett klímaváltozást. A klímaváltozás különböző hatásaira az egyes térségekben automatikusan úgynevezett *autonóm (független) adaptációval* reagálhatnak az érintett szereplők. Egyes egyének és üzleti vállalkozások képesek a piac klímaváltozás által előidézett változásaihoz alkalmazkodni. Ez az autonóm adaptáció azonban valószínűleg nem optimális a bizonytalanság, a tökéletlen információ és pénzügyi korlátok következtében, azaz az adaptáció nem hárítható kizárólagosan az egyénekre vagy vállalkozásokra. (Bizonyos adaptációs tevékenységek még akár növelhetik is az ökosziszterek sérülékenységét.) Ezért az *autonóm adaptációs válaszreakciók kontrollja szükséges, illetve irányított adaptációs beavatkozások is szükségesek lehetnek* (EB, 2009a). Ez utóbbi esetben felmerül a megbízó-ügynök problematikája.

Az intézmények jelentőségét az a tény is jól mutatja, hogy bizonyos vidéki területek és a mezőgazdasági szektor önmagában nem feltétlenül képes a társadalom által megkövetelt és az ökoszisztéma működéséhez szükséges megfelelő környezeti hatást kiváltani, a piaci zavarokat felszámolni, azaz nem fenntartható. Az európai vidéki gazdaságban amellet, hogy a piaci zavarokat meg kell szüntetni, hangsúly helyeződik a versenyképesség megerősítésére és a

fenntartható fejlődés biztosítására is. Ezek fontos eszköze a jobb szabályozás, a szabályozási környezet javítása. A globalizáció és a liberalizáció hatásainak kitett és a tengerentúli országok mezőgazdaságához viszonyítva kevésbé költséghatékony európai mezőgazdasági szektor jelentékeny hátrányban van az ipari vagy a szolgáltató szektorral szemben. Épp ezért a szabályozási környezet egyszerűsítéséből eredő bürokratikus költségcsökkenés nagy jelentőséggel bír a mezőgazdasággal foglalkozók számára, hiszen a termelők és a kereskedők egyaránt versenyképesebbé válhatnak. A szükségtelen jogszabályoknak történő megfelelésből adódó extraterhek – például a politikafüggő tranzakciós költségek – túlzott mértéke gyakorlatilag a mezőgazdasági szereplők implicit adóztatását jelentik. Más nézőpontból, összefüggésben a szakpolitikákkal – miközben tanulmányozzuk például az intézményi politikák alapelveit – felmerülhet az a kérdés, hogy a szakpolitikák hatásainak a standard jóléti elméleten alapuló mennyiségi becslése elég jó-e arra, hogy az inkább strukturális és környezeti tényezőkre koncentrált szakpolitikai intézkedéscsomagokat kezeljék.

A vidékfejlesztési politika analitikus felgöngyölítése során két fő problémát szükséges számításba venni: 1. a mezőgazdaságban bekövetkező strukturális váltás késedelméből adódó problémát, 2. a mezőgazdasági termelés multifunkcionalitásából és a termelői környezeti externáliákból fakadó nehézségeket. Amennyiben ezeket figyelembe vesszük, a jóléti közgazdaságtan elvei nem bizonyulnak kielégítőnek. Ezért ezek helyett az elvek helyett a *vidékfejlesztés normatív intézményi közgazdaságtanból kiinduló megközelítése indokolt* abból

a célból, hogy a vidékfejlesztési folyamatok és politikák értékelése konceptuálisan is leírható legyen. A *normatív intézményi közgazdaságtan (melynek alapelvei a következők: 1. együttműködésből realizálható nyereség, 2. ösztönzéskompatibilis önszabályozás, 3. intézményesített verseny) a jóléti közgazdaságtani megközelítés kiterjesztése.* (Az utóbbi elvei: 1. optimális erőforrás-allokáció, 2. alternatív költség, 3. egyensúlyi árakkal történő koordinálás.) Ezt a megközelítést igazolja például a *vidéki hitelpolitika (Petrick, 2004).*⁶

VIDÉKI TERÜLETEK GAZDASÁGI NÖVEKEDÉSE ÉS VERSENYKÉPESÉGE INTÉZMÉNYI ÉS REGIONÁLIS KÖZGAZDASÁGTANI MEGKÖZELÍTÉSBN

Piacgazdasági elvek alapján működő intézmények mellett a versenyképesség a reálgazdasági feltételektől függ. *A reálszféra és az intézményi szféra között kölcsönhatás áll fenn, azaz a megfelelően működő szabályozási és intézményi rendszer elősegítheti a reálszféra kibontakozását, a versenyképesség növelését (Solt, 2007).* Az intézményi közgazdaságtani megközelítés mellett a *regionális gazdaságtan* is nagy hangsúlyt fektet a *versenyképesség vizsgálatára*, az azt befolyásoló tényezők feltérképezésére. Egy adott régió versenyképessége javítható például azzal, ha a termékekkel, szolgáltatásokkal globálisan jelen levő, de egyben lokális erőforrásokat felhasználó húzóágazatok versenyelőnyeinek forrásait tudatos beavatkozásokkal, gazdaságfejlesztési eszközökkel erősítik meg. A területi tőke (5. ábra) kiaknázását, illetve az endogén fejlődést segíti az exportképes bázisszektor,

⁶ „A piaci jövedelmek többé-kevésbé specifikált támogatásokkal történő befolyásolása helyett olyan intézményi keret létrehozása vagy megerősítése ajánlott, amely lehetővé teszi azon pénzügyi közvetítők működését, akik eljárhatnak mind a hitelfelvevők, mind a hitelbiztosítók érdekei szerint. Ez anélkül foglalná magába a bankszektor prudenciális szabályozását, a kormányzat által szabályozott privát önszabályozást és az intézményesített versenyt, hogy közvetlenül akadályozná a közvetítői feladatokat.” (Petrick, 2004)

5. ábra

		Területi tőke összetevői		
RIVALIZÁLÁS	Magas rivalizálás (magánjavak)	Magán állótőke-állomány	Kapcsolati magánszolgáltatások:	Humán tőke:
		Pénzben kifejeződő externáliák (hard)	- a cégek külső kapcsolatai	- vállalkozó készség
		Díjköteles javak	- K+F eredmények	- kreativitás
			transzfere	- magán know-how
			Egyetemi spin-offok	Pénzben kifejeződő externáliák (soft)
			c	i
	(klubjavak)	Tulajdonosi (saját) hálózatok	Kooperációs hálózatok:	Kapcsolati tőke:
			- stratégiai szövetség K+F-ben és tudásban	- együttműködési képesség és kollektív tevékenység
	(kevert közjavak)	Kollektív javak:	- PPP a szolgáltatásokban és a tervezésben	- kollektív kompetenciák
		- tájkép		
		- kulturális örökség (magán „együtttesek”)	Természeti és kulturális erőforrások kormányzása	
		b	h	e
	(közjavak)	Erőforrások:	Ügynökségek a K+F transzferére	Társadalmi tőke:
		- természeti		(önkéntes részvétel)
	Alacsony rivalizálás	- kulturális	Befogadóképesség az új eszközök iránt	- intézmények
		Társadalmi állótőke:	Agglomerációs és környezeti előnyök	- magatartásminták, értékek
		- infrastruktúra		- bizalom, reputáció
		a	g	d
		Tárgyi javak (hard)	Vegyes javak (hard+soft)	Nem tárgyi javak (soft)
		TÁRGYIASULTSÁG		

Forrás: Lengyel, 2012 (Camagni, 2008, 38. o.) alapján

a globális piacon speciális erőforrásokat nyújtó helyi szektorbeli cég, a társadalmi tőke üzleti kapcsolaton túlmutató speciális tényezője, a kooperálás (szinergiák kihasználása), a térség aktív jellege (cégek bevonzása és megtartása) (Lengyel, 2012; Camagni, 2002).

„Kitson, Martin és Tyler (2004) a regionális versenyképesség esetében az *endogén fejlődés* tényezőit tartják fontosnak. Hat

olyan tényezőt emeltek ki, amelyeknél a »tőke« fogalma nyújt értelmezési keretet: *termelő tőke, humán tőke, társadalmi-intézményi tőke, kulturális tőke, infrastrukturális tőke, tudás/kreatív tőke. A versenyképesség outputját három összefüggő mutatóval mérik: termelékenység⁷, foglalkoztatás és életszínvonal. Szerintük a versenyképességre egyaránt hatnak hard és szoft elemek. Hard elemek alatt értve a jól*

⁷ Az EFIGE-tanulmány (FP-7-es program) (*European Firms in a Global Economy: Internal policies for external competitiveness*) alapján a versenyképességet alapvetően cégek szintjén szükséges vizsgálni.

A folyamatos termelékenységnövekedést mutató cégek jellemzői a következők:

- induláskor viszonylag kicsik (de az alkalmazottak megfelelő képzettséggel és kompetenciákkal rendelkeznek);
- tőkeerősök a K+F finanszírozásához;
- az alkalmazottakat teljesítményarányosan fizetik;
- családi vállalkozás esetén a menedzsment elkülönül a tulajdonosi struktúrától;
- nem vesznek igénybe banki hitelt (vagy csak kismértékben). (http://www.hazaeshaladas.hu/ftp/a_venykepesség_mozgato_rugoi.pdf)

mérhető gazdasági, demográfiai, infrastrukturális stb. tényezőket, míg szoft elemek a minőségi, nehezen mérhető jellemzőket takarják.” (Lengyel, 2012) A versenyképesség részben a jelenlegi pozíciót mutatja, részben pedig a képesség kiaknázásával jövőben elérhető pozícióra, a tartós gazdasági fejlődésre való hajlamra, képességre utal.

Az utóbbi évtizedben a *versenyképesség egységes fogalma* alatt a következő értenődő: „a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a külgazdasági (globális) versenynek ki vannak téve” (EB, 1999, 75. o.; Lengyel, 2000; Lengyel, 2012, 167. o.); illetve „egy nemzet vagy régió életszínvonalának fenntartható növekedését jelenti a nem önkéntes munkanélküliség lehető legalacsonyabb szintjén” (EB, 2008, 15. o.; Lengyel, 2012, 167. o.).

Az Európai Unióban a regionális politika formálásában nagy szerepet játszik a régiók versenyképességének elemzése. Alapvetően a vállalati versenyképességre ható tényezőket (működési költség, tőkeállomány, know-how, speciális tényezők – pl. szakképzett munkaerő) vizsgálják. *A versenyképesség központi tényezője a termelékenység. Azt befolyásolja a földrajzi helyzet, az ágazati szerkezet, a közlekedési, környezeti infrastruktúra kiépítettsége, a K+F és a demográfiai helyzet alakulása.*

A munkatermelékenység vonatkozásában megjegyzendő, hogy azt az egy ledolgozott órára jutó teljesítmény fejezi ki a legpontosabban, tekintettel arra, hogy az figyelembe veszi a régiók specializálódását, a szezonalitást, a részmunka régiónkénti eltérő jelentőségét (Lengyel, 2003, 2006). *A termelékenység javulásához elsősorban a következő tényezők járulnak hozzá: fejlett közlekedés, modern telekommunikációs hálózat, erős vállalkozói kultúra, high-tech klaszterek, aktív helyi közigazgatás, üzleti*

hálózatok túlcsoportulási hatásai (Lengyel, 2003).

Lengyel Imre (2003) piramismodellje a 6. ábrán látható módon értelmezi a versenyképességet.

A piramis alja a hosszú távú fejlődéshez szükséges társadalmi, gazdasági, környezeti és településszerkezeti tényezőket tartalmazza. A középső részben helyezkednek el a gazdaságfejlesztéshez alkalmazható alaptényezők, melyekre a versenyképességi mutatók (alapkategóriák) épülnek. A piramis csúcsa a régió lakosságának életszínvonalát és életminőségét mutatja.

A VIDÉKI TERÜLETEK FEJESZTÉSÉNEK ELMÉLETI ASPEKTUSAI

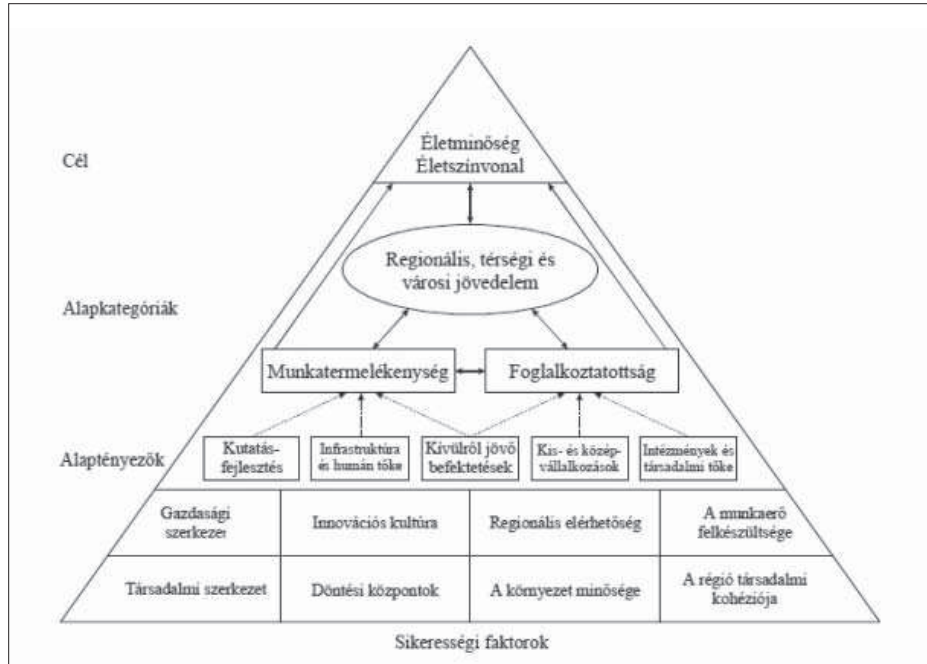
A vidéki gazdaságok működésének különböző közgazdasági irányzatok aspektusából történő megközelítése és értékelése elősegítheti, hogy a hiányosságok felszámolása, a problémák megoldása és a fejlődés támogatása céljából adekvát fejlesztéspolitikai eszközök meghatározására és alkalmazására kerüljön sor. A vidékfejlesztés gyakorlati eszköztára arra hivatott, hogy a vidéki térségek különböző közgazdaságtani irányzatok segítségével is definiálható pozitívumai kiaknázhatóvá, negatívumai ugyanakkor felszámolhatóvá váljanak.

Elmondható, hogy napjainkra a szektorális és nem szektorspecifikus megközelítések elég jelentős mértékben integrálódtak. A vidéki területek fenntartható fejlődését biztosító területalapú vidékfejlesztés került a középpontba az élelmiszer-önellátottságot és jövedelemdiszparitást megcélzó agrárpolitika helyett: a helyi sajátosságok kompetitív előnyeinek kiaknázása és a vidéki közjavak előállításának elősegítése elsődleges prioritássá vált, azaz paradigmaváltás ment végbe (Halmai, 2007).

Tekintettel arra, hogy a mezőgazdaság sem járul hozzá feltétlenül a tájkép, a természet megőrzéséhez, az egészséges kör-

A területi egységek versenyképességének piramismodellje

6. ábra

Forrás: Lengyel, 2003, 292. o.

nyezethez – sőt gyakran éppen ez a szektor veszélyezteti azokat –, csupán holisztikus megközelítésben érhető el, hogy míg növeljük az előállított élelmiszer mennyiségét és megvédjük a környezet által nyújtott szolgáltatásokat, megőrizhessük a nagyméretű ökoszisztémákat is. A mezőgazdaság mint szektor önmagában nem is képes megoldani a vidék problémáit. A vidéki gazdaságok fenntartható vidéki vagy új vidéki gazdasággá történő átalakítása megfelelő új vidékfejlesztési politika kialakítása mellett oldható meg. Azaz új vidékfejlesztési paradigmát szükséges követni, melynek alapvető elemei a következők:

Regionális gazdaságtani megközelítésben:

- térségi alapú, integrált (multiszektorális) politika, amely a vidéki területek fenntartható fejlesztését biztosítja;
- a vidékfejlesztés nem egyenlő a vidéki

régióban bekövetkező gazdasági növekedéssel vagy gazdasági fejlődéssel; a vidéki gazdaság növekedése vonatkozásában aláhúzendó, hogy a gazdasági növekedés bizonyos formái nagymértékben károsíthatják a vidékfejlesztést;

- középpontban a versenyképesség javítása: a helyi sajátosságok (környezeti vagy kulturális adottságok, tradicionális termékek stb.) kompetitív előnnyé alakítása áll;
- a mezőgazdaság kiemelt szerepet tölt be a vidéki gazdaságban: a helyi inputok, üzleti szolgáltatások fő vásárlója; a vidéki közjavak fő előállítója; ám egyedül nem teljesítheti a vidékfejlesztés funkcióit.

Ökológiai gazdaságtani megközelítésben:

- középpontban áll a vidéki közjavak előállításának előmozdítása is;
- az ökoszisztémák megőrzését segíti elő.

Intézményi közgazdaságtani megközelítésben:

- támogatja az intézményesített kutatási rutinok megváltoztatását;
- az új vidéki gazdaságokban működő háló fejlesztését segíti elő.

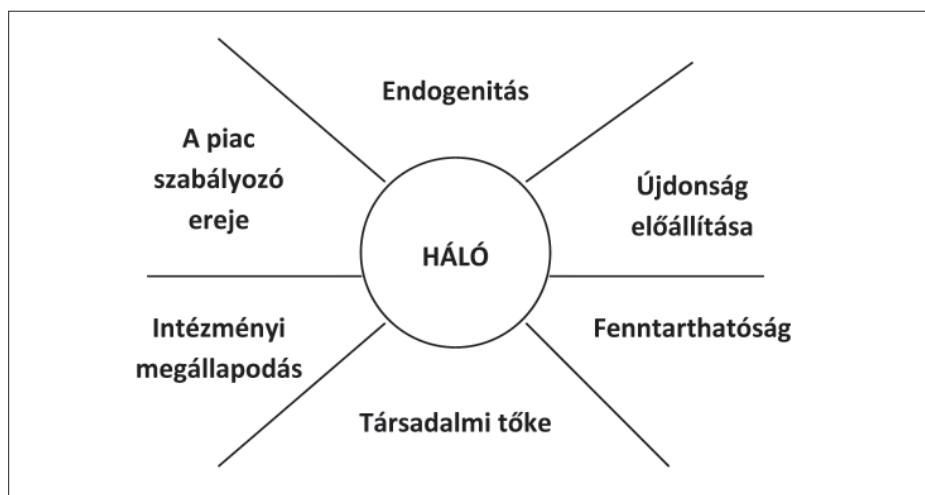
Mindhárom aspektusból elemezve lehetővé teszi, hogy adekvát válaszokat adjon a vidék a régi és az új kihívásokra (pl. infokommunikációs technológiák alkalmazásával).

A vidéki gazdaságok legfőbb általános kihívása, hogy megfelelő alkalmazkodási

gyakorlatot alakítsanak ki. Ez különösen nehezen valósítható meg a tőkeellátottság, az ágazati struktúra és a szakpolitikák – KAP, Kohéziós politika – implementációjának vonatkozásában szélsőséges regionális heterogenitással jellemezhető Európai Unióban. Az alkalmazkodás vizsgálata során megállapítható, hogy az a rurális terekben alapvetően nehezebb és időben késleltetett. Ebből adódóan a rurális térben a tudáson alapuló gazdaság⁸ és társadalom kialakítására, az ahhoz szükséges infrastruktúra megteremtésé-

7. ábra

A háló elméleti dimenziói

Forrás: van der Ploeg et al., 2008

⁸ A tudásháromszög-konceptió három egymást kiegészítő és erősítő folyamatra épül: az új tudás előállítása a kutatás útján, a tudás elterjesztése az oktatás segítségével és a tudás alkalmazásának támogatása az innovációval. Az ötödik szabadság leginkább az oktatók, kutatók, tudósok, tanulók mobilitásával kapcsolatban jelenik meg, de a tudásáramlás ennél jóval tágabb fogalom.

A K+F területén a „kritikus tömeg” elérése minőségi paraméterekkel is összekapcsolódik, ezért az „elit” (legjobb kutatók, kutatóhelyek, közösségek) keresése és támogatása célravezető. A kiválóságra való koncentráció azonban nem alkalmazható az innovációk elterjesztésének ösztönzése során. A tanuló gazdaságban a tudás alkalmazásának támogatása gyakorlatilag azoknak a képességeknek és készségeknek a megteremtését, fejlesztését jelenti, melyek lehetővé teszik az egyének és szervezetek számára a diffúziós folyamatba történő mielőbbi bekapcsolódást. Nyilvánvaló, hogy minél több szereplő képes a környezet folyamatos újraértelmezésére és adaptálására, annál gyorsabb lesz a diffúziós folyamat. A diffúziós folyamat négy alapvető összetevője maga az innováció, a kommunikációs csatornák, az idő, valamint az adott társadalmi rendszer, amelyben az elterjedési folyamat lezajlik. Ha az újítások elterjedésének folyamata a fentiek alapján idődimenzióban leírható döntési és kommunikációs folyamatnak tekinthető, amelynek egyes állomásain különböző információ típusok és tudásátadó mechanizmusok kapnak szerepet, akkor egyértelmű, hogy annak sikere kulturális feltételekkel kapcsolódik össze. Következésképpen a tudásháromszög országoként/régióként igen eltérő karakterű lehet.

re, valamint az oktatás modernizálására irányuló intézkedések végrehajtása még inkább szükséges, mint egyes városi régiókban.

A vidék fejlődését eredményező sikeres adaptációs folyamatot biztosíthatja az ún. „háló” – (kapcsolatháló) kialakítása.

A háló a vidéki társadalmakban megjelenő interrelációk, interakciók, kölcsönös externalitások sajátos alakulása, mintázata. A háló összekapcsolja a tevékenységeket, folyamatokat, embereket és erőforrásokat, illetve ezzel egyidejűleg alakítja azok kibontakozásának módját. A háló fejlődése hozzájárul a regionális vidéki gazdaságok teljesítményéhez. Fő jellemzője: sűrűség, multidimenzionalitás, kiváltott hatások, dinamika (*van der Ploeg et al., 2008*).

A háló többszereplős, magában foglal magánembereket, intézményeket, vállalkozásokat, állami ügynökségeket, hatóságokat és társadalmi mozgalmakat. A vidékfejlesztés pedig a háló fejlődését váltja ki.

Van der Ploeg és társai szerint a hálónak van bizonyos elméleti dimenziója: 1. endogenitás – annak a foka, hogy a regionális gazdaság milyen mértékben használja a regionálisan rendelkezésre álló erőforrásokat (a nagyobb endogenitás nagyobb versenyképességi előnyre utal); 2. újdonság előállítás – a termelési eljárások és az együttműködés javítását lehetővé tevő kapacitás; 3. fenntarthatóság; 4. társadalmi tőke – kooperáció, hálózatban történő részvétel; intézményi megállapodások; a piac szabályozó ereje; 5. intézmények ellenőrző és piacokat megerősítő vagy újakat létrehozó kapacitása (7. ábra).

Ezen túlmenően hangsúlyozni szükséges, hogy a háló szempontjából egyre fontosabb a tudásvalorizáció – a tudásátadás szerepe. (A tudás adekvát átadása lehetővé teszi a vidéki gazdaságokban rejlő előnyök kiaknázását.)

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Ács Z.J. – Varga A. (2000): Térbeliség, endogén növekedés és innováció. *Tér és Társadalom* 4. 23–39. pp. – (2) Armstrong, H. – Taylor, T. (2000): *Regional Economics and Policy*. Blackwell Publishers Ltd, USA, 437 p. – (3) Camagni, R. (2002): On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? *Urban Studies* 13. 2395–2411. pp. – (4) Camagni, R. (2008): Regional competitiveness: towards a concept of territorial capital. In: Capello, R. – Camagni, R. – Chizzolini, B. – Fratesi U. (eds.): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe*. Springer-Verlag, Berlin, 33–47. pp. – (5) Capello, R. (2006): *Regional Economics*. Routledge, London–New York – (6) Capello, R. (2008): Space and Theoretical Approaches to Regional Growth. In: Capello, R. – Camagni, R. – Chizzolini, B. – Fratesi U. (eds.): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe*. Springer-Verlag, Berlin, 13–31. pp. – (7) Combes, P.-P. – Mayer, T. – Thisse, J.-F. (2008): *Economic Geography: The Integration of Regions and Nations*. Princeton University Press – (8) Elekes A. (2011): Cohesion and/or Growth? Regional Dimensions of Convergence and Growth in Hungary. In: *Public Finance Quarterly* 1. 108–124. pp. – (9) Európai Bizottság (EB) (1999): Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union. European Commission, Luxembourg – (10) EB (2008): European Competitiveness Report 2008. European Commission, Brussels – (11) EB (2009a): White paper - Adapting to climate change: towards a European framework for action {SEC(2009)386}{SEC(2009)387}{SEC(2009)388}/*COM/2009/0147 final*/ – (12) EB (2009b): New Challenges for agricultural research: Climate change, food security, rural development, agricultural knowledge systems, 2nd SCAR foresight exercise. – (13) EB (2011): Common Agricultural Policy towards 2020. Commission Staff Working Paper, Impact Assessment, Accompanying the document Proposals for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL - establishing rules for direct payments to farmers under support schemes within the framework of the common

agricultural policy, - establishing a common organisation of the markets in agricultural products (Single CMO Regulation) - on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) - on the financing, management and monitoring of the common agricultural policy and the Proposal for a COUNCIL REGULATION determining measures on fixing certain aids and refunds related to the common organisation of the markets in agricultural products {COM(2011) 625 final} {COM(2011) 626 final} {COM(2011) 627 final} {COM(2011) 628 final} Brussels, 20.10.2011, SEC(2011) 1153 final/2, http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/perspec/cap-2020/impact-assessment/full-text_en.pdf – (14) EB (2012): Rural Development in the EU, Statistical and Economic Information Report 2012. http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/rural-development/2012/full-text_en.pdf – (15) EB (2013): Agricultural Policy Perspectives Member States factsheets – May 2013. Hungary; http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets/pdf/hu_en.pdf – (16) Fingleton, B. – López-Bazo, E. (2006): Empirical growth models with spatial effects. Article first published online: 4 OCT 2006 DOI: 10.1111/j.1435-5957.2006.00074.x, Papers in Regional Science, Vol 85, Issue 2, 177-198. pp., June 2006 – (17) Fujita, M. – Venables, A.J. (2001): The Spatial Economy: Cities, Regions, and International Trade. MIT Press – (18) Greenhut, M. (1959): “Size of Markets versus Transport Costs in Industrial Location Surveys and Theory”. Journal of Industrial Economics vol 8 172-184. pp. – (19) Gutierrez, L. – Sassi, M. (2011): Spatial and non spatial approaches to agricultural convergence in Europe. Paper prepared for the 122nd EAAE Seminar „Evidence-based agricultural and rural policy making: methodological and empirical challenges of policy evaluation”, Ancona, February 17-18, 2011, <http://ageconsearch.umn.edu/handle/99362> – (20) Halmai P. (2007): Vidékpolitikai jövőképek: komplex politika megalapozása. In: MTA-MEH: Stratégiai Kutatások 2006-2007, Kutatási jelentések, Budapest – (21) Halmai P. – Vásáry V. (2010): Real convergence in the new Member States of the European Union (Shorter and longer term prospects). European Journal of Comparative Economics 7:(1) 229-253. pp. – (22) Harris, J.M. (2006): Environmental and Natural Resource Economics, a contemporary approach. Second edition, Houghton Mifflin Company, USA – (23) Hotelling, H. (1929): “Stability in Competition”. The Economic Journal vol 39, n. 153 41-57. pp. – (24) Illés I. (2008): Regionális gazdaságtan – Területfejlesztés. Typotex Kiadó, 264 p. – (25) Isard, W. (1956): Location and Space-Economy. MIT Press, Cambridge, Mass. – (26) Kitson, M. – Martin, R. – Tyler, P. (2004): Regional Competitiveness: An elusive yet key concept? Regional Studies 9. 991-999. pp. – (27) Kumar, P. (ed.) (2010): The economics of ecosystems and biodiversity. Ecological and economic foundations, Earthscan, UK – (28) Lengyel I. (2000): A regionális versenyképességről. Közgazdasági Szemle 12. 962-987. pp. – (29) Lengyel I. (2003): Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon. JATEPress, Szeged – (30) Lengyel I. (2006): A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. Területi Statisztika 2 131-147. pp. – (31) Lengyel I. (2012): Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség. In: Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málóvics Gy. (szerk.): Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság. JATEPress, Szeged, 151-174. pp. – (32) Lengyel I. – Rechnitzer J. (2004): Regionális gazdaságtan. Bp.-Pécs, Dialóg Campus – (33) Lösch, A. (1954): The Economics of Location. Yale University Press, New Haven, orig. edn. (1940) Die Räumliche Ordnung der Wirtschaft. Gustav Fischer, Jena – (34) Marnini M.B. – Moonex P.H. (2005): Rural Economies. <http://www.ecostat.unical.it/Marini/Pubblicazioni/Rural%20economies.pdf> – (35) Minerva, G.A. – Ottaviano, G.I.P. (2009): Endogenous growth theories: agglomeration benefits and transportation costs. In: Capello, R. – Nijkamp, P. (eds.): Handbook of regional growth and development theories. Edward Elgar, Cheltenham, 86-97. pp. – (36) Petrick, M. (2004): Governing structural change and externalities in agriculture: toward a normative institutional economics of rural development. 87th EAAE-Seminar Vienna, April 21-23, 2004. Assessing rural development of the CAP – (37) Sassi, M. – Pecci, F. (2008): Agricultural and economic convergence in the EU integration process: do geographical relationships matter? Paper prepared for presentation at the 12th EAAE Congress ‘People, Food and Environments: Global Trends and European Strategies’, Gent (Belgium), 26-29 August 2008, <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/44459/2/484.pdf> – (38) Solt, K. (2007): A verseny és a versenyképesség kapcsolata Magyarországon. Széchenyi István Egyetem, <http://www.gvh.hu/domain2/files/modules/module25/42664DE2F8DFA04E.pdf> – (39) Stimson, R. – Stough, R.R. – Nijkamp, P. (2011): Endogenous regional development. Edward Elgar, Cheltenham – (40) Tridico, P. (2004): Institutional change and economic performance in transition economics: the case of Poland. SEI working paper No 74, <http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp74.pdf> – (41) van der

Ploeg, J.D. – van Broekhuizen, R. – Brunori, G. – Sonnino, R. – Knickel, K. – Tisenkopfs, T. – Oostindie, H. (2008): Towards a new theoretical framework for understanding regional rural development. (chapter 1 from 'Unfolding Webs: The dynamics of regional rural development' (van Gorcum, Assen, 2008) http://www.jandouwevanderploeg.com/2/EN/doc/Towards_new_theoretical_framework.pdf – (42) Varga A. (2006): Tér-szerkezet, technológiai fejlődés és makrogazdasági növekedés. Habilitációs előadások 7. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola – (43) von Thünen, J.H. (1826): Der Isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie. Puthes, Hamburg – (44) Weber, A. (1929): Alfred Weber's Theory of the Location of Industries. University of Chicago Press, Chicago, orig. edn. (1909) Über der Standort der Industrien. Verlag Mohr, Tübingen